

συναναστραφῆ με ἄνδρας πεπαιδευμένους καὶ φιλοσόφους, οὐδὲν ἤθελαν πέσῃ εἰς τόσῃν ἀναισχυντίαν καὶ κακοτυχίαν. Πρέπει νὰ ἀναφέρομεν καὶ τὸ παράγγελμα τοῦ Διογένης, τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου, ὁποῖος συμβουλεύει με λόγια ἄσχημα καὶ βαρέα, ἀλλ' ὁμως ἀληθινὰ καὶ βέβαια, λέγει γοῦν· «εἰσελθε εἰς πορνεῖον, διὰ νὰ μάθῃς ὅτι οὐδὲν διαφέρει τὰ ἐνδοξα καὶ τίμια τῶν οὐδενὸς ἀξίων.»

8. Εἰς ὀλίγα λόγια ἐγὼ λέγω καὶ φαίνομαι μάλιστα νὰ προφητεύω ὅτι ἐν κεφάλαιον ἔναι εἰς αὐτά, ὁποῖον ἔναι καὶ πρῶτον καὶ ὕστερον καὶ μέσον καὶ καθόλου, ἡ διαγωγὴ ἢ σπουδαία καὶ ἡ νόμιμος καὶ ὀρθὴ παιδείσις, διότι αὐτὰ συνεργοῦσι καὶ φέρουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς εὐδαιμονίαν καὶ προκοπὴν· καὶ τὰ μὲν ἄλλα ἀγαθὰ τῶν ἀνθρώπων εἶναι μικρά, καὶ διὰ τοῦτο, οὐδὲν εἶναι ἀξιοσπούδαστα (1)· τοιγαροῦν ἡ εὐγένεια ἔναι μὲν καλὸν πρᾶγμα, ἀλλ' ὁμως ἔναι ἀγαθὸν τῶν προγόνων, καὶ ὁ πλοῦτος τίμιον τίποτε ἔναι, ἀλλὰ χάρισμα τῆς τύχης, ἐπειδὴ πολλάκις ἐστέρησε τὰ στάμενα τῶν πλουσίων, καὶ ἔδωκε τὰ ἐκείνου ὅπουδὲν το ἤλπιζε· καὶ ὁ πολὺς καὶ μέγας πλοῦτος ἔναι ὡσὰν σημάδι καὶ σκοπὸς ἐκείνων ὅπου θέλουσι νὰ δοξεύουν, καὶ νὰ κυνηγοῦν τὰ σακκούλια τῶν πλουσίων, λέγω ὅσοι εἶναι κλέπται καὶ κακοποιοὶ δοῦλοι, καὶ συκοφάνται καὶ μιανοὶ ἄνθρωποι· καὶ μάλιστα μετέχουσι τοῦ πλούτου οἱ πονηρότατοι καὶ μιανοὶ καὶ κακοὶ ἄνθρωποι· ἡ δόξα λοιπὸν σεμνὸν τίποτε καὶ μεγαλοπρεπὲς ἔναι, ἀλλ' ὁμως πρᾶγμα ἀβέβαιον· καλὸν τίποτε ἔναι καὶ τὸ κάλλος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὀλίγος καιρὸς τὸ μαραίνει· ὠφέλιμον ἔναι καὶ ἡ ὑγεία, ἀλλὰ εὐκόλα μετατρέπεται· καὶ ἡ δύναμις τοῦ σώματος μακαριστὸν τίποτε ἔναι, ἀλλ' ὁμως εὐκόλα τὴν εὐρίσκει ἡ ἀρρωστία καὶ τὸ γῆρας, καὶ καθόλου εἴτις μεγαλοφρονεῖ καὶ ἐπαίρεται εἰς τὴν δύναμιν τοῦ σώματός του, ὡς τὸ γινώσκει καλὰ ὅτι ἔχει κακὴν γνώμην. Πόση διαφορὰ ἔναι εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν

(1) ἀξιοσπούστα.

ἄλλων ζώων, λέγω ἐλεφάντων, ταυρίων, λεόντων καὶ τῶν τοιούτων; ἡ παιδείσις ἢ καλὴ μόνον ἀπὸ ὅσα ἀγαθὰ ἔχομεν | οἱ ἄνθρωποι, ἔναι ἀθάνατον καὶ θεῖον καὶ θαυμαστόν· καὶ δύο πρῶτα καὶ κυριώτατα καὶ μεγάλα εἶναι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος· καὶ ὁ μὲν νοῦς ἔναι δεσπότης καὶ ἀρχή· ὁ δὲ λόγος ἔναι ὑπηρέτης καὶ ὑποχείριος τοῦ νοῦ, ὅποιον οὐδὲν δύναται ἢ τύχη νὰ τὸν ἀφανίσει, οὐδὲ συκοφαντία νὰ τὸν στερήσει, οὐδὲ ἀρρωστία νὰ τὸν σβέσει, οὐδὲ τὸ γῆρας νὰ τὸν μαράνει, διότι ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα, μόνον ὁ νοῦς ὅσον γῆρᾷ ἀνανεώνει, καὶ ὁ καιρὸς, ὅποιος τὰ ἄλλα πάντα ἀφανίζει, εἰς τὸ γῆρας δίδει καὶ αὐξάνει περισσότερο τὴν προκοπὴν· καὶ ὁ πόλεμος, ὅποιος ὅλα τὰ σύρει μακρὰ καὶ μεγάλα ἄνω καὶ κάτω ὡσάν ξεροπόταμον, μόνην τὴν προκοπὴν οὐδὲν δύναται (1) νὰ μετακινήσει· καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται μου ὁ Στίλπων ὁ Μεγαρεύς ὁ φιλόσοφος νὰ ἔδωκεν ἀπόκρισιν μνήμης ἀξίαν, ὅτε ἠφάνισε καὶ κατέσκαψεν ἀπὸ θεμελίου τὴν πατρίδα του ὁ Δημήτριος ὁ καλούμενος Πολιορκητής, ὅποιος ἠρώτησε τὸν Στίλπωνα μὴ νὰ ἔχασε τίποτε εἰς τὸν πόλεμον, καὶ ὁ Στίλπων εἶπεν· «οὐδαμῶς, διότι ὁ πόλεμος οὐδὲν αἰχμαλωτίζει τὴν ἀρετὴν.» Καὶ ἡ ἀπόκρισις τοῦ Σωκράτους φαίνεται ὅτι νὰ συμφωνεῖ, διότι ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Γοργίας ποταπὴν γνώμην ἔχει περὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ ἐὰν νομίζῃ ὅτι νὰ ἔναι εὐδαίμων καὶ εὐτυχής· καὶ εἶπεν ὁ Σωκράτης· «οὐκ οἶδα πῶς μετέχει ἀπὸ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν παιδείσιν.» Ὡς ὅτι ἡ εὐτυχία ἔναι μὲ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὰ τυχηρὰ ἀγαθὰ.

9. Καὶ ὡσάν παραινῶ καὶ συμβουλεύω μηδὲν ἔχετε πρᾶγμα ἀναγκαιότερον ἀπὸ τὴν παιδείσιν τῶν παιδίων, οὕτω πάλιν λέγω ὅτι πρέπει νὰ κρατεῖτε τὴν ἀληθινὴν καὶ ὑγιῆ παιδείσιν, καὶ νὰ ἔχετε μακρὰν τὰ παιδία ἀπὸ τὰς πανηγυρικὰς καὶ παρρησιαστικὰς φλυαρίας, διότι ἐκεῖνο ὅπου ἀρέσκει καὶ ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν

(1) δύσεται.

πολλῶν, καταφρονεῖται ὑπὸ τῶν σοφῶν καὶ φρονίμων ἀνδρῶν. Μάρτυρα ἔχω εἰς τὸν λόγον καὶ Εὐριπίδην τὸν ποιητὴν, ὅταν λέγῃ· «ἐγὼ οὐδὲν εἶμαι ἐπιτήδειος νὰ εἰπῶ λόγον εἰς τὸ πλῆθος, εἰς ὀλίγους δὲ καὶ συνομήλικας εἶμαι ἐπιτηδειότερος. "Ὅσοι δὲ εἶναι εἰς τοὺς σοφοὺς ἀνδρας φαῦλοι καὶ ἀπρεπεῖς, τὸ πλῆθος καὶ ὁ ἀπαίδευτος καὶ ἀσύστατος ὄχλος ἔχει τοὺς διὰ σοφοὺς καὶ πεπαιδευμένους.» Καὶ βλέπω ἐγὼ καθ' ἐκάστην ἐκείνους ὅσοι εἶναι ἐπιδέξιοι | νὰ λέγουν ὅσα ἀρέσκει τοῦ μωροῦ λαοῦ, ὅτι μάλιστα γίνονται ἄσωτοι καὶ ἀκρατεῖς καὶ κατὰ τὸν βίον φιλήδονοι, καὶ κατὰ ἀλήθειαν μὲ τὸ πρέπον, διότι, ἂν εὐπρεπίζουσι καὶ ἐτοιμάζονται διὰ νὰ ποιήσουσι χάριν καὶ ἡδονὴν ἄλλων ἀνθρώπων, αὐτοὶ οὐδὲν ἔχουσι καιρὸν νὰ παιδεύονται καὶ νὰ μανθάνουσιν ὅσα εἶναι ἀρμόδια εἰς τὸν εὐτακτον καὶ ἐνάρετον βίον, καὶ διὰ τοῦτο προκρίνουσι μᾶλλον τὴν τρυφήν καὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς παρὰ τὸν ὀρθὸν καὶ σώφρονα βίον.

Εἰς ὅσα δὲ εἶπαμεν τί ἄλλο καλὸν δυνάμεθα νὰ διδάξομεν τὰ παιδιά, καὶ εἰς ποῖα ἀγαθὰ θέλομεν τὰ συμβουλεύσει νὰ γυμνάζονται, ἐπειδὴ οὐδὲν δυνάμεθα εὐκόλα καὶ χωρὶς μέγαν κόπον νὰ εἰποῦμεν ἢ νὰ πράξομεν τίποτε ἀγαθόν· καί, κατὰ τὴν παροιμίαν, «χαλεπὰ καὶ δύσκολα εἶναι τὰ καλά.» Ἐπειδὴ τὰ λόγια ὅπου γίνονται εὐκόλα καὶ χωρὶς στοχασμὸν εἶναι εὐτελεῖ καὶ ὀλίγου τινὸς ἄξια· καὶ ὅσοι διηγοῦνται χωρὶς στοχασμὸν οὐδὲν οἶδασιν ὅθεν πρέπει νὰ ἀρχίσουν καὶ ποῦ θέλουσι καταπαύσει. Καὶ χωρὶς τὰ ἄλλα σφάλματα, ὅσοι διηγοῦνται ἐκ τοῦ παραχρῆμα καὶ χωρὶς σκέψεως καὶ μελέτης πίπτουσιν εἰς μεγάλην ἀκαταστασίαν καὶ πολυλογίαν, ἀλλ' ἢ σπουδὴ καὶ ὁ στοχασμὸς οὐδὲν ἀφήνει τὸν λόγον νὰ ἐξεπέση ἀπὸ τὴν πρέπουσαν συμμετρίαν. Καί, ὡσὰν ἔχομεν ἐξ ἀκοῆς, ἢ κοινότης τῶν Ἀθηναίων ἐκάλεσεν εἰς τὴν βουλήν τὸν Θεμιστοκλῆν (1) τὸν μέγαν στρατηγὸν καὶ ῥήτορα καὶ οὐδὲν

(1) Il faut lire Περικλῆν, ainsi que le porte l'original grec ancien.

ὕπῃκουσε νὰ ὑπάγει, λέγοντας ὅτι οὐδὲν ἐμελέτησεν οὐδὲ ἐστοχάσθη τὸ τί μέλλει νὰ εἰπῇ. Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ Δημοσθένης, θέλοντας κατὰ πάντα νὰ μιμεῖται τὴν διαγωγὴν καὶ πολιτείαν τοῦ Περικλέους, ἐπειδὴ πολλάκις ἐκάλουν καὶ τοῦτον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν βουλήν, ἔλεγε καὶ αὐτὸς ὅτι οὐδὲν ἔχω κατὰ νοῦν, οὐδὲ ἐστοχάσθηκα ὅσα μέλλω νὰ εἰπῶ. Καὶ ἴσως αὐτὰ εἶναι λόγια πλαστὰ καὶ κατὰ παράδοσιν ἔφθασαν καὶ εἰς ἡμᾶς· εἰς δὲ τὸν λόγον ὅπου γράφει ὁ Δημοσθένης κατὰ Μειδίου, φανερὰ παραδίδει τὴν ὠφέλειαν τῆς μελέτης καὶ τοῦ στοχασμοῦ, λέγει γοῦν· «Ἐγὼ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, λέγω καὶ ὁμολογῶ ὅτι ἐμελέτησα καὶ ἐστοχάσθηκα καλὰ τὸ πρᾶγμα καὶ οὐδὲν ἤθελα ἀρνηθῆ ὅτι οὐδὲν ἐμελέτησα καὶ ἐσπούδασα τὴν ὑπόθεσιν ὅσον ἦτον δυνατὸν, διότι ἄθλιος καὶ δυστυχῆς ἤμουν, ἐπειδὴ ἔπαθα καὶ πάσχω τοι | αὐτὰ νὰ ἤθελα ἀμείλιχαι καὶ νὰ μηδὲν προμελετήσω ὅσα ἔμελλε καὶ νὰ εἰπῶ.» Page 14.

Τὸ δὲ πάλιν νὰ φεύγομεν παντελῶς τὴν ἐτοιμότητα καὶ εὐκολίαν τοῦ λόγου, ἢ νὰ μὴ σπουδάζομεν εἰς αὐτὴν ὅσον ἐναι δυνατὸν ἐκεῖ ὅπου πρέπει, ἐγὼ οὐδὲν τὸ ἤθελα εἰπῆ ποτέ· ἀλλὰ πρέπει νὰ χρειαζόμεθα τὴν ἀποκοτίαν, εἰς τόπον ἰατρείας καθαρτικῆς· καὶ ὅσον νὰ φθάσουσι τὰ παιδιά εἰς ἡλικίαν ἀνδρῶν, ἐγὼ κρίνω καὶ ἀποφασίζω νὰ μηδὲν τολμήσουν νὰ εἰποῦν τίποτε ἄσκεπτα καὶ ἀπρομελέτητα· ἀλλὰ ὡσᾶν ριζώσῃ καὶ δυναμώσῃ ἡ δύναμις τῆς παιδείας, τότε πρέπει νὰ λέγουν μετὰ παρρησίας καὶ ἐλευθερίας, ἐπειδὴ τὸ καλεῖ καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἡλικίας. Καὶ ὡσᾶν ἐκεῖνοι ὅπου εἶναι δεμένοι πολὺν καιρὸν, καί, ἂν λυθοῦσιν ὕστερον, ὑπὸ τῆς μακρᾶς συνηθείας τῶν δεσμῶν οὐδὲν δύνανται νὰ προβατοῦσι, ἀλλὰ ὑποσκελίζονται καὶ σπεδίζονται, τὸν ὅμοιον τρόπον ὅσοι σφίγγουσι καὶ κρατήσουσι τὸν λόγον πολὺν καιρὸν, ἐάν ποτε ἤθελαν ἔχει χρεῖαν νὰ εἰποῦσι λόγον χωρὶς νὰ ἔχουν καιρὸν νὰ στοχασθοῦν καὶ νὰ προμελετήσουν, ὅμως ἤθελαν φυλάξῃ τὸν ὅμοιον χαρακτῆρα καὶ οἰκονομίαν τοῦ λόγου. Τὸ δὲ τὰ παιδιά νὰ λέγουν παρρησία λόγους γίνεται αἴτιον ἐσχάτης ματαιολογίας καὶ φλυα-

ρίας. Καὶ λέγουσιν ὅτι ζωγράφος τις ἄθλιος ἔδειξε τοῦ Ἀπελλῆ, τοῦ περιβοήτου ζωγράφου, μίαν εἰκόνα καὶ εἶπεν ὅτι χέρι χέρι (1) τὴν ἐζωγράφησε· καὶ ὁ Ἀπελλῆς εἶπε· «γινώσκω καλά, καὶ ἂν οὐδὲν τὸ ἤθελες εἰπῆ, ὅτι σύντομα ἐζωγραφήθη, ἀλλὰ θαυμάζω πῶς οὐδὲν ἐζωγράφησας καὶ ἄλλας πολλὰς τοιαύτας εἰκόνας.»

Καὶ λοιπὸν πάλιν ἐξ ἀρχῆς νὰ εἰπῶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου· ὡς ἂν πρέπει νὰ εὐλαβούμεθα καὶ νὰ φεύγομεν τὴν πανηγυρικὴν καὶ θεατρικὴν παρρησίαν, οὕτω πάλιν συμβουλεύω νὰ φεύγομεν τὴν ταπείνωσιν καὶ μικρολογίαν καὶ δουλοπρέπειαν τοῦ λόγου, διότι ὁ ὑπερήφανος καὶ πανηγυρικὸς λόγος ἔναι ἀπολίτευτος διὰ τοῦτο καὶ ἀνωφελής· καὶ πάλιν ὁ δουλοπρεπὴς λόγος καὶ εὐτελής ἔναι πολλὰ ἀνάξιος καὶ οὐδεὶς τον ἐπαινεῖ. Καὶ ὡς ἂν πρέπει τὸ σῶμα νὰ ἔναι οὐχὶ μόνον ἄνοσον καὶ γερὸν, ἀλλὰ καὶ δυνατὸν καὶ ἐλεύθερον, ὁμοίως καὶ τὸν λόγον πρέπει νὰ ἔχομεν, οὐχὶ μόνον ἄνοσον καὶ ὑγιῆ, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρὸν καὶ δυνατὸν | καὶ ἐπιτήδειον εἰς πᾶν πρᾶγμα, διότι τὸ πρᾶγμα ὅπουδὲν τοῦ λείπει τίποτε ἐπαινεῖται, μόνον ἐκεῖνο δὲ ὅπου ἔχει καὶ ἄλλο τίποτε περισσότερον καὶ ἐπαινεῖται καὶ θαυμάζεται. Τοιαύτην γνώμην ἔχω καὶ περὶ τῆς ψυχῆς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν πρέπει νὰ ἔναι πολλὰ ὀρμητικὸς καὶ θρασύς, οὐδὲ πάλιν ἄτολμος καὶ δειλός, διότι τὸ θράσος ἔρχεται εἰς ἀναισχυντίαν· ἡ δὲ δειλία εἰς δουλοπρέπειαν ἔντεχνον δὲ καὶ ἐνάρετον ἔναι νὰ μερισθοῦν καὶ τὰ δύο καὶ νὰ ἔναι ὁ ἄνθρωπος μήτε πολλὰ θρασύς, μήτε πάλιν δειλός.

Βούλομαι δέ, ἕως ἔτι ἐνθυμοῦμαι τῆς παιδείσεως, νὰ εἰπῶ τὴν γνώμην ὁποῖαν ἔχω περὶ αὐτῆς, ὅτι πρέπει τὸν εὐγενῆ ἄνθρωπον νὰ μὴδὲν ἔναι ἀμέτοχος ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα ὅσα βλέπομεν ἢ ἀκούομεν, καὶ μάλιστα νὰ σπουδάζει εἰς τὰ καλούμενα ἐγκύκλια μαθήματα, γραμματικὴν λέγω καὶ ποιητικὴν, καὶ ρητορικὴν καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἀλλὰ αὐτὰ μὲν νὰ τὰ σπουδάζει τρέχοντας καὶ

(1) χέρη χέρη.

ὡσάν νὰ τὰ ἤθελεν δοκιμάζει μόνον, διότι νὰ γένη ὁ ἄνθρωπος τέλειος εἰς ὅλα, ἔναι ἀδύνατον· μόνον δὲ ἄς ἔχη τὸν νοῦν του νὰ φθάσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἐχῶ δὲ νὰ παραστήσω καὶ νὰ ποδείξω τὴν γνώμην μου καὶ μὲ παράδειγμα· ὡσάν ἔναι καλὸν νὰ προβατήσῃ τις καὶ νὰ πλεύσῃ νὰ εἰδῇ πολλὰς πόλεις, καὶ νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν εὐμορφότερην, οὕτως ἔχει καὶ ἡ φιλοσοφία.

10. Καλὰ ἔλεγε καὶ Βίων (1) ὁ φιλόσοφος ὅτι ὡσάν οἱ μνηστῆρες τῆς Πηνελόπης διὰ νὰ μὴ δύνονται νὰ πλησιάσῃ μετ' αὐτῆς, ἐσμίγοντο (2) ταῖς κοπέλαις τῆς, οὕτω καὶ ὅσοι οὐδὲν δύνονται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὰ ἄλλα παιδεύματα τὰ οὐδενὸς ἄξια διατρίβουσι καὶ χασομεροῦσι. Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία ἔναι ὡσάν ἀρχὴ καὶ κεφαλὴ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μαθήματα τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ σώματος οἱ ἄνθρωποι εὐρήκασιν δύο τέχνας, τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν· καὶ ἡ ἰατρικὴ δίδει τὴν ὑγείαν, ἡ δὲ γυμναστικὴ τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐκίνησιν τοῦ σώματος· εἰς τὰ πάθη λοιπὸν καὶ τὰ ἀρρωστήματα τῆς ψυχῆς ἡ φιλοσοφία μόνη ἔναι ἡ ἰατρία, διότι μὲ τὴν φιλοσοφίαν γνωρίζομεν τί ἔναι τὸ καλὸν καὶ τί τὸ κακόν, τί τὸ δίκαιον καὶ τί τὸ ἀδίκον, τί πρέπει νὰ προκρίνομεν καὶ τί νὰ φεύγομεν, πῶς νὰ | χρειαζόμεθα τὸν θεόν, τοὺς γονεῖς, τοὺς γέροντας, πῶς νόμους, πῶς ξένους ἀνθρώπους, πῶς ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς, πῶς φίλους, πῶς γυναῖκας, πῶς τέκνα, πῶς δούλους, ὅτι πρέπει πρὸ πάντων νὰ σεβόμεθα τὸν θεόν, νὰ τιμοῦμεν τοὺς γονεῖς, νὰ ἐντρεπόμεθα τοὺς γέροντας, νὰ πειθόμεθα τοὺς νόμους, νὰ ὑποτασσόμεθα εἰς τοὺς ἡγεμόνας, νὰ ἀγαποῦμεν τοὺς φίλους, νὰ σωφρονοῦμεν εἰς τὰς γυναῖκας, νὰ στέργομεν τὰ παιδιά μας, καὶ νὰ μὴ καταφρονοῦμεν καὶ ὑβρίζομεν τοὺς δούλους, καὶ τὸ περισσότερο νὰ μὴ παραχαιρόμεθα εἰς τὴν εὐτυχίαν· μὴ δὲ πάλιν νὰ λυπούμεθα πολλὰ εἰς τὰς συμφοράς, μήτε νὰ ἐξαπολυθοῦμεν εἰς τὰς ἡδο-

(1) δίων.

(2) ἐμίσγοντο.

νάς, μήτε νὰ εἴμεθα σκληροὶ καὶ θηριώδεις εἰς τὴν ὀργὴν ἐπάνω· αὐτὰ γοῦν ὅλα τὰ ἀγαθὰ ἔρχονται ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν· καὶ τὸ μὲν νὰ εὐτυχεῖ κανεὶς εὐγενῶς, ἔναι ἴδιον καλοῦ ἀνδρός. Τὸ δὲ καὶ χωρὶς νὰ μισεῖται, μὴ δὲ νὰ φθονεῖται, ἴδιον ἀγαθοῦ καὶ ἡμέρου ἀνδρός· τὸ δὲ καὶ μὲ λογισμὸν νὰ καταφρονεῖ κανεὶς τὰς ἡδονάς, ἴδιον σοφῶν ἀνδρῶν· εἰ δὲ καὶ κατακρατεῖ τὴν ὀργὴν, ἀνδρὸς ἴδιον οὐ τοῦ τυχόντος. Καὶ νομίζω ὅτι τέλειοι ἄνθρωποι εἶναι ἐκεῖνοι ὅσοι δύνανται νὰ σμίξουσι τὴν πολιτικὴν πράξιν καὶ δύναμιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν· καὶ εἰς δύο τὰ μέγιστα ἀγαθὰ τῆς φιλοσοφίας ὑπολαμβάνω ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιοι καὶ προσεκτικοί, λέγω νὰ πολιτευόμεθα εἰς ὅσα μέλλει νὰ ὠφελεῖται τὸ κοινόν, καὶ νὰ διάγομεν βίον ἡσυχον καὶ ἀτάραχον. Λοιπὸν τριῶν λογῶν βίοι εἶναι εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ὁ πρακτικὸς, ὁ θεωρητικὸς, καὶ ὁ ἀπολαυστικὸς· οὗτος δὲ ὁ ἀπολαυστικὸς ἔναι ἐξαπολυμένος καὶ δοῦλος τῶν ἡδονῶν καὶ μικροπρεπῆς· ὁ δὲ θεωρητικὸς, ἂν οὐδὲν ἔναι συντροφεμένος μὲ τὸν πρακτικόν, ἔναι ἀνωφελής· καὶ ὁ πρακτικὸς, ἂν τοῦ λείψῃ ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία, ἔναι ἐλλιπής καὶ εἰς τὰ περισσότερα σφάλλει. Ἄξιον ἔναι λοιπὸν, ὅσον δυνάμεθα, νὰ πράττομεν καὶ νὰ ἐπιμελούμεθα τῶν κοινῶν πραγμάτων, καὶ νὰ ἔχομεν περιπολλοῦ καὶ τὴν θεωρητικὴν ἐπιστήμην τῶν πραγμάτων· οὕτως ἐπολιτεύετο ὁ Περικλῆς ἐκεῖνος, οὕτω καὶ ὁ Ἄρχύτας ὁ Ταραντῖνος, οὕτω καὶ Δίων ὁ Συρακούσιος καὶ Ἐπαμινώνδας ὁ Θηβαῖος· καὶ περὶ μὲν τῆς παιδείσεως, οὐδὲν πρέπει νὰ χασομεροῦμεν πολυλογοῦντες.

Page 17. Πρὸ πάντων δὲ χρήσιμον ἔναι καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον νὰ ποικιζόμεν καὶ νὰ συνάγομεν βιβλία παλαιῶν καὶ σοφῶν ἀνδρῶν, ἀπὸ ὅποια θέλομεν διδαχθῆ ὅσα εἶπαμεν ἄνωθεν· διότι τὰ βιβλία εἶναι σύνεργα καὶ ἐργαλεῖα τῆς παιδείσεως καὶ τῆς προκοπῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας· καὶ πρέπει νὰ βλέπομεν καὶ νὰ στοχαζόμεθα τὴν τέχνην ἀπ' αὐτὴν τὴν πηγὴν καὶ τὴν ρίζαν, ἥγουν ἀπ' αὐτὰ τῶν παλαιῶν τὰ βιβλία.

11. Λοιπὸν οὐδὲν ἔναι ἄξιον νὰ καταφρονοῦμεν οὐδὲ τὰ γυμνάσια τῶν σωμάτων, ἀλλὰ νὰ πέμπομεν τοὺς νέους εἰς τοὺς παιδοτρίβας καὶ γυμναστάς τῶν σωμάτων, καὶ νὰ γυμνάζονται καὶ νὰ κοπιάζουν ἱκανὰ διὰ νὰ ἀρμόζονται καλὰ τὰ σώματα καὶ νὰ γυμνάζονται εἰς τὴν ἀνδρίαν· διότι εἰς τὰ παιδιά ἔναι θεμέλιον τοῦ καλοῦ γηράματος ἢ ὑγεία καὶ εὐεξία τοῦ σώματος. Καὶ ὡσὰν πρέπει, ὅταν ἔναι εὐδία, νὰ εὐπρεπιζόμεθα διὰ τὸν χειμῶνα, οὕτως εἰς τὴν νεότητα πρέπει νὰ ἔχομεν διὰ τὸ γῆρας τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν σωφροσύνην· καὶ πρέπει νὰ κοπιάζομεν τὸ σῶμα τόσον ὅσον νὰ μὴ γινόμεθα κατάστυγνοι καὶ εἰς τὴν σπουδὴν νὰ μηδὲν εἴμεθα κοπιασμένοι, καθὰ λέγει καὶ ὁ Πλάτων· «οἱ κόποι καὶ οἱ ὕπνοι εἶναι ἐχθροὶ θανάσιμοι τῶν μαθημάτων (1).»

Ἔρχομαι γοῦν νὰ εἰπῶ τὸ κυριώτατον καὶ χρησιμώτατον, ὅτι πρέπει νὰ παιδεύομεν καὶ νὰ γυμνάζομεν τὰ παιδιά εἰς τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολεμικὰ παιγνίδια καὶ ἀγῶνας, λέγω κοντάρια καὶ δοξάρια καὶ κυνήγια, διότι, ὅταν ἔναι μάχη, ὁ πλοῦτος καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐκείνων ὅπου χάσουν εἶναι δῶρα καὶ χαρίσματα ἐκείνων ὅπου νικοῦσι· καὶ ὁ πόλεμος οὐδὲν παραδέχεται σώματα γυναικῶδη καὶ ἀναθρεμμένα εἰς τὸν εἶσκιον καὶ τὴν ἀνάπαυσιν, καθὰ ποιοῦσιν οἱ μαλακοὶ καὶ τρυφεροὶ ἄνθρωποι· ὁ γοῦν στεγνὸς στρατιώτης ἔναι συνήθης καὶ πρακτικὸς εἰς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας καὶ διὰ τοῦτο διώχνει καὶ τοὺς ἐχθροὺς καὶ νικᾷ τοὺς ἀγωνιζομένους ἀθλητάς.

Καὶ πορέσειν ἤθελε λοιπὸν νὰ εἰπῆ κανεῖς· σὺ ὑποσχέθης νὰ δώσεις κανόνας καὶ παραδείγματα πῶς μέλλουσι νὰ παιδεύονται τῶν καλῶν ἀνθρώπων τὰ παιδιά, καὶ ἀπεκεῖ φαίνεσαι ὅτι ἀμελεῖς καὶ οὐδὲν λέγεις τὸ πῶς νὰ κυβερνοῦνται τὰ παιδιά τῶν πτωχῶν ἀνθρώπων, καὶ συμβουλεύεις καὶ παρακινεῖς εἰς προκοπὴν μόνους τοὺς πλουσίους, καὶ εἰς αὐτοὺς εὐκόλα θέλομεν ἀποκριθῆ. Ἐγὼ Page 18.

(1) République; VII, 161.

μάλιστα ἤθελα καὶ ἀγαπῶ ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο νὰ ἔναι χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον κοινῶς εἰς πάντας· εἰ δὲ καὶ εἶναι τινὲς ὅπουδὲν δύνανται νὰ χρειασθοῦν τὰς παραγγελίας μου, ἄς παραπονοῦνται ἀπὸ τὴν τύχην, ἀλλ' οὐχὶ ἀπὸ ἐμέ ὅπου τοὺς συμβουλεύω. Ἄξιον ἔναι λοιπὸν νὰ δικιμάσομεν, ὅσον δυνάμεθα, καὶ τῶν πενήτων τὰ παιδιά, νὰ παιδεύονται τὴν καλὴν καὶ γενναίαν παιδείου· εἰ δὲ καὶ δὲν δύνονται νὰ φθάσουν τόσον, ἄς χρειάζωνται τὴν παιδείου εἰς ὅσον δύνονται. Καὶ αὐτὰ ὅσα εἶπα, ἀφηγήθηκά τα κατὰ ἀκολουθίαν, διὰ νὰ σμίξω καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἀρμόζουσιν εἰς τὴν ὀρθὴν παιδείου τῶν νέων.

12. Καὶ τοῦτο εἶπεῖν ἤθελα ὅτι πρέπει τὰ παιδιά νὰ παιδεύονται εἰς τὰ καλὰ ἐπιτηδεύματα καὶ ἔργα μὲ παραίνεσιν καὶ ἐρμηνείαν, ἀλλ' οὐχὶ μὲ κόλασιν καὶ δαρμούς· διότι οἱ δαρμοὶ μάλιστα πρέπουσιν εἰς δούλους, ἀλλ' οὐχὶ εἰς ἐλευθέρους ἀνθρώπους· ἐπειδὴ τὰ παιδιά τρέμουσι καὶ ἀπομαργώνουσιν εἰς τὴν σπουδὴν μέρος μὲν διὰ τὸν πόνον τοῦ δαρμοῦ, καὶ μέρος διὰ τὴν ὕβριν. Οἱ ἔπαινοι δὲ καὶ οἱ ψόγοι εἶναι ὠφελιμώτεροι εἰς τὰ ἐλεύθερα παιδιά, μάλιστα ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην παιδείου, διότι οἱ ἔπαινοι τὰ παρακινουῦσιν εἰς τὰ καλὰ, καὶ οἱ ψόγοι τὰ ἐμποδίζουσιν ἀπὸ τὰ ἄπρεπα. Πρέπει δὲ εἰς ἄλλον καὶ ἄλλον τρόπον καὶ μὲ τὸν καιρὸν νὰ ὀνειδίζει καὶ νὰ φοβερίζει καὶ πάλιν νὰ ἐπαινεῖ ὁ διδάσκαλος τὰ παιδιά, καί, ὅταν ὀνειδίση καὶ ἐπιπλήξῃ τὸ παιδίον, νὰ τὸ ἀνακράζει καὶ νὰ τὸ ἐρμηνεύει καὶ νὰ δείχνει ὅτι ἔναι αἰσχύνῃ νὰ δέρονται καὶ νὰ ὀνειδίζονται τῶν καλῶν ἀνθρώπων τὰ παιδιά· καὶ νὰ μιμεῖται τὴν βία, ὅπου, ὅταν κλαίῃ τὸ παιδίον, τὸ παρηγορεῖ δίδοντας τὸ βυζίν· πρέπει δὲ τοὺς διδασκάλους νὰ μηδὲν ἐγκωμιάζουν, μὴ δὲ νὰ ἐπαινοῦν τὰ παιδιά, διότι ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐγκωμίων ἐπαίρονται καὶ χαλοῦσι.

13. Ἦδη ποτὲ ἐγνώρισα ἐγὼ πολλοὺς πατέρας διὰ νὰ παραγαποῦν τὰ παιδιά τους, ἔδειξαν ὅτι τὰ ἐμισοῦσαν. Παραδώσει θέλω τὸν λόγον καθάρια καὶ φανερά· σπουδάζοντες γοῦν νὰ ποιή-

σούν τὰ παιδιά τους συντομώτερον νὰ εἶναι δόκιμα εἰς πολλά, βάλλουσί τα εἰς ἀμέτρους καὶ μεγάλους κόπους, ἀπὸ ὁποίους ἀποκάμνουσι καὶ ἀποσταίνονται, καὶ ἔτι | διὰ τὸ βάρος τῆς κακοπα- Page 19.
θείας οὐδὲν δέχονται εὐκολα τὴν μάθησιν καὶ ὡσὰν τὰ φυτὰ τρέφονται μὲ τὰ μέτρια νερὰ καὶ μὲ τὰ παραπολλὰ πνίγονται, τὸν ὁμοιον τρόπον ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς αὐξάνει μὲ τοὺς συμμετρους κόπους καὶ μὲ τοὺς παραπολλοὺς πνίγεται καὶ οὐδὲν ὠφελεῖται. Λοιπὸν ἄς δίδωμεν εἰς τοὺς συχνούς κόπους τῶν παιδίων παρηγορίαν καὶ ἀνασασμόν, στοχάζοντας ὅτι ὅλη μας ἡ ζωὴ ἐναι μερισμένη εἰς ἀνεσιν καὶ κόπον· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν εὐρέθη μόνον ἡ ἀγρυπνία ἀλλὰ καὶ ὁ ὕπνος, οὐδὲ μόνον πόλεμος ἀλλὰ καὶ εἰρήνη, οὐδὲ βροχὴ ἀλλὰ καὶ εὐδία, οὐδὲ καθημεριναὶ πράξεις ἀλλὰ καὶ ἑορταί· καί, κοντολογία, ἡ ἀνάπαυσις ἐναι περίχυμα καὶ ἄρτυμα τοῦ κόπου, καὶ οὐχὶ μόνον εἰς τὰ ζῶα γίνεται τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄψυχα· διότι τὸ δοξάρι καὶ τὴν λύραν ξεκορδώνομεν, διὰ νὰ ὑπορέσομεν πάλιν νὰ τὰ κορδώσομεν. Καὶ καθόλου τὸ σῶμα σώζεται μὲ χορτασμόν καὶ κένωσιν, ἡ δὲ ψυχὴ μὲ κόπον καὶ ἀνάπαυσιν.

Ἄξιον δὲ ἐναι νὰ ἐπιτιμήσομεν καὶ νὰ ὄνειδίσομεν πολλοὺς πατέρας, ὁποῖοι παραδίδουσι τὰ παιδιά τους εἰς διδασκάλους, καὶ αὐτοὶ οὐδόλως ὑπάγουσι νὰ ἀκούσουν καὶ νὰ εἰδοῦν τὸ τί μανθάνουν τὰ παιδιά, καὶ σφάλλουσι πολλά, διότι πρέπει οἱ πατέρες αὐτοὶ τους συχνὰ νὰ δοκιμάζουν τὰ παιδιά καὶ νὰ μηδὲν ἔχουν τὴν ἐλπίδα εἰς τὴν ἀγεραστὴν φιλίαν τοῦ ρογευτοῦ διδασκάλου. Ἐπειδὴ μὲ περισσοτέραν ἐπιμέλειαν παιδεύουσι τὰ παιδιά ἂν μέλλουσι νὰ ἐξετάζονται συχνά, καὶ ἀρμόζει εἰς τοῦτο ὁ ὠραῖος λόγος τοῦ ἵπποκόμου καὶ ἀλογοτρόφου· «οὐδὲν παχύνει τὸ ἄλογον ὡσὰν τὸ μμάτιν τοῦ βασιλέως (1).»

Ἄπὸ ὅλα μάλιστα πρέπει νὰ συνειθίζομεν καὶ νὰ γυμνάζομεν τὸ ἐνθυμητικὸν τῶν παιδίων· διότι αὐτὸ τὸ ἐνθυμητικὸν ἐναι τα-

(1) Xenophon, *de l'Économie*, ch. XII.

Page 20.

μείον καὶ ὑποδοχεῖον τῶν ἀρετῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐμυθολόγησαν οἱ παλαιοὶ ὅτι ἡ Μνημοσύνη, ἤγουν τὸ ἐνθυμητικόν, ἐναι ἡ μήτηρ τῶν Μουσῶν· καὶ διὰ τούτου ἤθελαν νὰ δείξουν ὅτι οὐδὲν πρᾶγμα ἐναι ἐπιτήδειον νὰ γεννᾷ καὶ νὰ τρέφει ὡσὰν τὸ ἐνθυμητικόν. Καὶ πρέπει νὰ τὸ γυμνάζομεν, κατὰ δύο τρόπους, εἴτε φυσικὰ εἶναι τὰ παιδιά ἐνθυμητικά, εἴτε τὸ ἐναντίον εἶναι ἀλησμονιάρικα καὶ οὐδὲν ἐνθυμοῦνται· ὥστε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν πλεονεξίαν τῆς φύσεως | νὰ τὴν δυναμώσομεν, καὶ ὅσον τῆς λείπει νὰ τὸ ἀναπληρώσομεν. Καὶ διὰ τοῦτο ὅσοι ἔχουσι φυσικὰ τὸ ἐνθυμητικόν θέλουσι γέννη καλλίτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους· καὶ ὅσοι πάλιν δὲν τὸ ἔχουσι φυσικὰ γίνονται καλλίτεροι ἀπ' ἐκεῖνο ὅπου ἦσαν πρῶτα. Καὶ καλὰ εἶπεν ὁ Ἡσίοδος· «ἐὰν σμίξης μικρὸν εἰς τὸ μικρὸν, καὶ τοῦτο θέλεις τὸ ποιεῖ συχνά, σύντομα γίνεται καὶ ἐκεῖνο μέγα (1).» Καὶ μὴ λανθάνει μὴ δὲ τοῦτο τοὺς πατέρας ὅτι τὸ ἐνθυμητικὸν μέρος τῆς μαθήσεως οὐ μόνον βοηθεῖ εἰς τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ δίδει καὶ μεγάλην βοήθειαν εἰς τὰς πράξεις τοῦ βίου· διότι ἡ ἐνθύμησις τῶν πράξεων ὅπου ἔγιναν εἰς τοὺς παρελθόντας καιροὺς γίνονται παραδείγματα εἰς ὅσα μέλλει νὰ βουλευθοῦμεν.

14. Ἐπίλοιπον ἐναι νὰ φυλάσσομεν τὰ παιδιά ἀπὸ τὴν αἰσχρολογίαν καὶ τὰ ἄπρεπα καὶ ἀναίσχυντα λόγια, καὶ ὡσὰν λέγει ὁ Δημόκριτος· «ὁ λόγος ἐναι σκιά καὶ σημεῖωμα τοῦ ἔργου.» Ἐπειτα πρέπει νὰ γυμνάζομεν τὰ παιδιά νὰ καταδέχονται καὶ νὰ χαιρετοῦν μετὰ χαρᾶς, διότι οὐδὲν πρᾶγμα ἐναι ἀξιομίσητον ὡσὰν ὁ ἀκατάδεκτος ἄνθρωπος· καὶ ἔτι τὰ παιδιά ἀγαποῦνται ἀπὸ τοὺς συντρόφους, ἐὰν ὅτε διαλέγονται συγκαταβαίνωσι καὶ οὐδὲν συνερίζονται νὰ κερδήσουν παντελῶς τὴν γνώμην τους, διότι οὐδὲν ἐναι μόνον ἡ νίκη καλόν, ἀλλὰ καὶ νὰ γνωρίζει κανεὶς νὰ νικᾷται ὅπου ἡ νίκη βλάπτει, ἐναι ὠφέλιμον πρᾶγμα. Ἐχω καὶ καλὴν μαρτυρίαν νὰ φέρω εἰς αὐτὰ τὸν σοφὸν Εὐριπίδην, ὁποῖος

(1) *Les Travaux et les Jours*, vers 361.